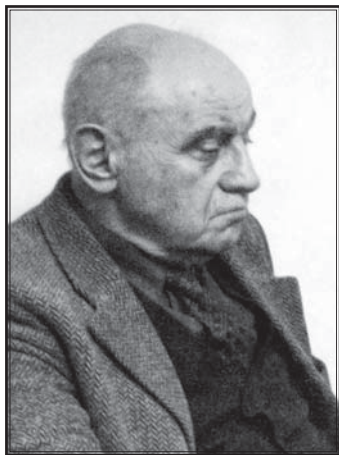

О. О. Микитенко

IN MEMORIAM – ВІКТОР МИХАЙЛОВИЧ ГАЦАК

(02.06.1933 – 20.02.2014)

Не стало Віктора Михайловича Гацака. Пішла з життя людина великого серця, всесвітньо відомий науковець, без імені якого неможливо уявити собі розвиток слов'янської фольклористики другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Його життя обірвалося 20 лютого 2014 року, коли в Києві лунали постріли й гинули герої Майдану, і повідомлення з Москви про сумну подію надходили одночасно зі стурбованими дописами наших колег. У цьому трагічному збігу символічне поєднання долі людини і країни, до якої

завжди був причетний В. Гацак – як учений, колега, друг.

В. Гацак народився 2 червня 1933 року в с. Липкани Хотинського повіту у Бессарабії (згодом – Бричанський р-н Молдавської РСР). У 1950 році він закінчив місцеву середню школу і вступив на історико-філологічний факультет (відділення молдавської – зараз румунської – мови і літератури) Кишинівського державного університету, після закінчення якого навчався в аспірантурі в Інституті світової літератури ім. М. Горького (Москва), де його вчителями були відомі вчені Д. Михальчи та В. Чичеров. Закінчивши аспірантуру, В. Гацак повернувся до Кишинева, працював у секторі фольклору Інституту мови і літератури АН Молдавської РСР, у 1961 році захистив кандидатську дисертацію на тему «Молдавские и румынские эпические песни о гайдуках и некоторые вопросы их соотношения с южно-

славянськими». З 1962 року В. Гацак працював в Інституті світової літератури РАН, захистивши у 1976 році докторську дисертацію «Восточнороманский героический (войницкий) эпос». Упродовж майже сорока років (з 1969 р.) він очолював спочатку сектор, а пізніше – відділ фольклору в цьому Інституті.

Під керівництвом В. Гацака народжувалися вагомі наукові розвідки, серійні фольклорні видання, дослідні проекти, присвячені різним аспектам фольклору і традиційної культури. Широкий резонанс у науковому світі здобули теоретичні праці відділу, що виходили під серійною назвою «Фольклор» і були присвячені проблемам текстології фольклору, регіональної та локальної специфіки текстів, питанням історичної поетики тощо. За ініціативою В. Гацака було підготовлене видання «Фольклорные сокровища Московской земли» (у 5 томах). Він був відповідальним редактором багатьох монографій та колективних праць. Як організатор наукового процесу й авторитетний учений В. Гацак виконував обов'язки голови Наукової ради з фольклору РАН, був членом Фольклорної комісії при Міжнародному комітеті славистів, заступником голови Національного комітету славистів РФ, головним редактором журналу «Известия Академии наук. Серия литературы и языка», членом редколегії журналу «Живая старина», а також членом редакційної колегії серії «Памятники фольклора Сибири и Дальнего Востока». За його участю як заступника головного редактора (з 1982 р.) та співавтора було опубліковано 24 томи цієї серії. Вийшла ціла низка історіографічних праць, присвячених маловідомим або невідомим дослідженням О. Веселовського, Б. Соколова, П. Богатирьова та інших фольклористів. Науковець ініціював регулярне проведення шкіл-семінарів для молодих учених, увага до яких завжди вирізняла В. Гацака як педагога. Серед його учнів – кандидати й доктори наук не лише в Росії, але й у багатьох інших країнах, зокрема в Україні.

В. Гацак, як справедливо зауважують ті, кому пощастило з ним працювати, ніколи не був кабінетним ученим. Чимало експедиційних шляхів довелося пройти Гацакові-фольклористу. Першою стала експедиція під керівництвом Е. Померанцевої до Олонецького краю, під час якої пощастило записати білини від 90-річного Є. Сурикова – сина відомої виконавиці епічних творів, від якої записував фольклор А. Гільфердінг. Потім були фольклорні експедиції по рідній Молдові, а також по Румунії, Болгарії, Україні, Македонії, Поволжю й Алтаю, що визначило коло наукових зацікавлень ученого, спрямувало на вивчення епічних жанрів фольклору, окреслило проблему збереження епічної пам'яті виконавця фольклорного твору та всебічного аналізу епічних фольклорних жанрів. У науковому доробку В. Гацака – понад 250 досліджень, зокрема чотири монографії, присвячені різним аспектам аналізу фольклору. Його працями, які перекладено багатьма мовами, користуються вчені від Фінляндії та Балкан до Китаю.

Питання теорії традиції, історичної поетики фольклору, теоретичної текстології були наскрізними проблемами наукових праць В. Гацака. Вивчення етнопоетики фольклору привертало особливу увагу вченого – цій проблемі він присвятив чимало досліджень, новаторськими стали підходи до фольклору як «свого роду першої природної мультимедійної сфери в історії культури» і «пам'яті традиції». В. Гацак відомий як засновник низки напрямів експериментальної фольклористики, а також етнопоетичного методу у вивченні типології фольклору. Теорія константного вираження, якій було присвячено, зокрема, доповідь В. Гацака на VII Міжнародному з'їзді славістів (*Гацак В. М. Метафорическая антитеза в сравнительно-историческом освещении // История, культура, этнография и фольклор славянских народов. – М., 1973*), отримала в подальших працях дослідника підтвердження як на матеріалі європейської фольклорної традиції, так і на матеріалі героїч-

ного епосу народів Сибіру. Методологія та методика аналізу різночасових фольклорних записів від одного виконавця, аналіз записів від «учителя» до «учня» дозволили В. Гацаку дійти висновку про «спадкоємність епічної традиції» (Гацак В. М. Устная эпическая традиция во времени. Историческое исследование поэтики. – М., 1989), порушити питання про необхідність розвитку експериментальної текстології фольклору. Виходячи з аналізу різночасових записів фольклорного матеріалу, В. Гацак висунув й обґрунтував проблему константності як характерної риси не лише вербального фольклору, а й народної традиції загалом.

В. Гацак завжди був тісно пов'язаний з українською фольклористикою. З Україною його ріднило не лише прізвище та походження (він виріс в українсько-румунському мовному середовищі, в українській школі розпочав навчання), але й спрямованість наукових зацікавлень. Зокрема, за його редакцією був виданий збірник українських народних дум, упорядкований Б. Кирданом, український матеріал дослідник постійно залучав до своїх порівняльних студій. Коли в 1991 році в ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України було відновлено спеціалізовану вчену раду, В. Гацак майже 15 років брав активну участь у її засіданнях, долаючи непростий шлях від Москви до Києва. Співпраця вченого з ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, де завжди тепло згадують його доброзичливість і підтримку, щирість і вимогливість, де працює багато його однодумців, учнів та послідовників, була надзвичайно плідною й різноплановою і тривала до останніх днів його життя.

Мені пощастило неодноразово зустрічатися з Віктором Михайловичем на різних «славістичних дорогах» – у Києві й Москві, Охридї та Любляні, Санкт-Петербурзі й Петрозаводську, слухати його виважені, глибокі доповіді, одержувати наукові «новинки», часто спілкуватися по телефону. Він завжди був відкритий для порад та дискусій, а виходячи зі

свого досвіду, умів знайти таке слово, яким наукова проблема викристалізувалася і звучала по-новому.

Так сталося, що я останньою серед колег, зокрема московських, мала можливість спілкуватися з Віктором Михайловичем. Відбулося це 30 листопада 2013 року. Перебуваючи в Москві з нагоди наукової конференції до 120-річчя від дня народження П. Богатирьова, що проходила в Інституті світової літератури РАН, чула враження про науковий семінар «Фольклор: теорія, методи вивчення, історія», присвячений 80-річчю члена-кореспондента РАН В. Гацака, що його провів на початку червня відділ фольклору і на якому був присутній Віктор Михайлович. Тоді, на жаль, мені не вдалося приїхати до Москви, я лише привітала ювіляра по телефону, тому в листопаді дозволила собі потурбувати В. Гацака вдома, домовившись через його доньку про свій візит. Це була тепла, зворушлива, хоча й недовга зустріч, бо Віктор Михайлович хворів. Прощаючись, він міцно потис мені руку. Цей потиск я відчуваю і зараз.